

T.C.
RUMELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KLİNİK PSİKOLOJİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

BİTİRME PROJESİ
KOHUT'TA NARSİSİZMİN GELİŞİMSEL OLARAK ELE ALINMASI

Hazırlayan

Banu BÜLBÜL ÇAM

201108128

Danışman

Prof. Dr. Ömer Faruk ŞİMŞEK

GİRİŞ

Kohut'un Hayatına Dair Kısa Bilgilendirme

Heinz Kohut, 1913 yılında varlıklı bir ailenin tek çocuğu olarak Viyana'da dünyaya geldi. Viyana Üniversitesi'nde tıp eğitimini tamamlayarak nöroloji uzmanlığını aldı. 1939 yılında Nazilerin baskıları sonucunda Viyana'dan kısa süre kalacağı İngiltere'ye oradan da hayatının kalanını geçireceği Chicago'ya göçtü. Chicago Üniversitesi'nde nöroloji ve psikiyatri ihtisası yaptı. 1949 yılında psikanaliz eğitimini tamamlayarak Chicago Psikanaliz Enstitüsü'nde çalışmalarına başladı. 1964-65 yılları arasında Amerikan Psikanaliz Cemiyeti başkanlığını, 1965'ten itibaren Uluslararası Psikanaliz Cemiyeti başkan yardımcılığını yaptı. Kendilik Psikolojisi'nin kurucusu olan Kohut, kanser hastalığı ile uzun süren mücadelesinin ardından 1981 yılında hayata gözlerini yumdu (Ardalı ve Erten, 1999).

Kohut'un Narsisistik Kişilik Gelişimi Hakkında Düşüncelerinin Temel Farklılıkları

Gençliğinde Bay Psikanaliz olarak anılan ve Freud'un kuramının ortodoks bir takipçisi olan Kohut, ikinci dünya savaşının ardından gelişen yeni dünyanın temel psikopatolojik sorunsalı olan narsisizme bakışındaki farklılaşmalarla Freud'un kuramına sürekliliği ve kopuşu da ifade eden katkılar sunarak Kendilik Psikolojisi adını alan kuramın yaratıcısı oldu. Kendilik psikolojisi, kendisinden sonra gelişecek olan ilişkisel psikanaliz, özneliklerarası psikanaliz kuramlarının da öncülerinden oldu (Ardalı ve Erten, 1999).

Psikanaliz, Newton fiziğinin bilim anlayışının egemen olduğu bir dünyada Freud'un çalışmaları ve düşünceleri ile temelleri atılan bir kuramdır. Kuantum fiziğine dayalı bilim felsefesi tartışmalarının yoğunlaştığı bir dönemin psikanalisti olarak Kohut tarafından eleştirel bir gözle yeniden değerlendirilmiştir. Klasik psikanalizin yansızlık iddialarına karşılık empatik içe bakış yöntemini öneren Kohut, kendilik kuramını "deneyime yakın" bir kuram olarak tanımladı. Kuantum fiziği, deney sırasında atom altı parçacıkları üzerinde dahi gözlemcinin etkisi olduğunu ifade ediyordu, terapistin yansızlığı konusu, Kohut tarafından bu bağlamda yeniden ele alındı (Mitchell, 1988/2018).

Kohut'un psikanalitik kurama sunduğu temel katkı, diğer pozitif bilimlerin ışığında gözlemin insanı anlamakta analizdeki yetersizliğini fark ederek empati ve içebakışı anlama ve açıklama aracı olarak kullanıma sokması ve narsisizme yaklaşım konusuna getirdiği yaratıcı ve farklı bakış açılarıdır. Kohut'un getirdiği yenilikler şöyle sıralanabilir;

Kohut narsisizmi, ıkkelliğin ktcllğnn dışında kavrayıp, incinmiş kendiliğin ruhsal bütünlüğü korumaya yönelik onarıcı bir şabası olarak görerek konuya bakışımızı olumlu yönde değiştirir.

Döneminin psikanalitik kuramcıları narsisizmi zaman zaman sapkınlık ve çoğunlukla da kurtulunması gereken zararlı bir durum olarak ele alırken, Kohut, narsisistik kişiliği psikotik ve sınır kişiliklerden ayırmaktadır.

- Kohut'ta narsisizm, şağdaşı diğer psikanalistlerin bakış açısından farklı olarak bir gerilemeye değil bir duraklamaya bağlıdır. Merkezi patolojinin, kendiliği güvenilir, bütünleşmiş narsisistik kaynaklardan yoksun bırakan niteliği, narsisistik kümelerin gelişimsel duraklamasında yatar. Bu gelişimsel duraklama, kişinin normal seviyelerde özgüvenini sürdürme ve kendini düzenleme becerisinin geliştirilmesini engeller (Kohut, 1971/1998).
- Narsisistik bozukluğu olan kişilerin analizinde gerilemenin olduğu bazı zamanlarda psikotik ve sınır durum kişilik bozukluklarında görülen belirtilere benzer belirtiler olsa da narsisistik bozukluğu olan kişilerin ruhsal dağılma riski diğer kategorilerle karşılaştırlamayacak denli düşüktür (Kohut, 1971/1998).
- Narsisistik kişiler, gelişimsel olarak duraklamış da olsa sürekliliği olan içsel nesnelere sahiptir ve ne kadar zayıf da olsalar bütünleşmiş kendiliğin sınırlarındadırlar.
- Duraklamış nesnelere sürekliliğe sahip olması onların canlanmasını ve ciddi bir parçalanma tehlikesi olmadan belirli narsisistik aktarımlar/kendiliknesnesi aktarımları şeklinde ifade edilmesini mümkün kılar. Bu durum sağaltımını da farklılaştırmaktadır (Kohut, 1971/1998).

Kohut, kuramını netleştirirken nevrotik aktarımlarla narsisistik aktarımlar arasındaki farkı da billurlaştırır. Aktarım nevrozlarının patolojisi, çocukluk dönemi nesnesine yönelik ensestel cezalandırılma tehdidi /kastrasyon kaygısı veya fiziksel terk edilmenin yarattığı şatışma ile ilişkiliyken narsisistik bozukluğu olan kişi iēin bu kaygı, kendiliğin kırılganlığına ve parçalanmaya olan eğilimine dair farkındalıkla ilintilidir (Kohut, 1977/2013).

Kohut empatik iēebakıř yoluyla edinilen bilgilerden hareketle kuramını güçlendirir (Kohut, 1977/2013). Bu durum ortodoks psikanalitik bakışın yansızlık iddiasını tehdit edici olarak algılanır. Kendi kuramını "deneyime yakın bir kuram" olarak nitelendiren Kohut, iēe-bakışın empatik bir bakış olduğunu ve klinik bulgularını bu yolla topladığını ifade ederek, psikanalizin saygınlığını muhafaza edebilmek iēin şağının egemen pozitivist bilim anlayışından

uzaklaşmama gayretinde olan Freud ile prensipte temelden farklılaşma suçlamaları ile karşılaşmayı göze alır (Erten, Mitrani ve Tanık, 2004).

Dürtü kuramı ile biyoloji ile psikolojiyi buluşturmaya çabalayan Freud'un kuramının dürtüye dayalı biyolojik temellerinden uzaklaşan Kohut, psikanaliz dünyasında kendisinin tahmin edebileceğinden daha büyük bir yadırganma ile karşılaşmıştır (Kohut, 1984/2018).

KOHUT'UN KURAMININ GELİŞİMİNE İLİŞKİN DÖNÜM NOKTALARI

Kohut, klasik psikanaliz okulunun başarılı bir öğrencisi olarak Amerika'da başladığı psikanaliz eğitiminin ardından bir terapist ve psikanaliz eğitmeni olarak devam ederken daha sonra kendilik psikolojisi kuramı olarak adlandırılacak olan özgün görüşlerini adım adım geliştirmeye ve ifade etmeye başlar.

Freud'un müzikten hoşlanmamasına hatta rahatsızlık duymasına karşın başarılı bir müzisyenin oğlu olan Kohut müzikle yakından ilgilidir. Bir müzik araştırmacısı olan yakın dostu Siegmund Levarie ile birlikte 1950 yılında yazdığı bir makalede müzikal hazzın temellerini araştırırken narsisistik gelişime dair gelecekteki görüşlerinin nüvelerini sergilemektedir. Bu makalede belirtildiğine göre, müzikal hazzın merkezinde, ruhsal kırılma ve yeniden düzenleme öğelerini içeren onarım mekanizması yer alır. Dinleyicinin müziğin anlık gerilimlerine kendisini bırakmasının nedeni, yatıştırılmanın hazzını deneyimleme hazzına erişmektir. Dinleyicinin bu gerilim ve yatıştırma anlarına dair deneyimini ise annesinin yokluğunun yarattığı acı dolu deneyimle baş edebilmek için kaybolmakla ilgili oyunlar oynayan bir çocuğun deneyimine benzetir. 1957 yılında "Müziğin Psikolojik İşlevleri Üzerine Gözlemler" başlıklı makalesi ile gerilimle başa çıkma gücü yeterli olmayan benlik yapılarına sahip hastaların sorunları üzerinde dururken yine müzikle ilgili benzetmeler yapmaktadır (Kohut, 1957). Bu makalelerde yer alan görüşleri gelecekte yapılacak olan bebek gözlemlerince de desteklenecektir.

Kohut 1966 yılında yazdığı "Narsisizmin Biçimleri ve Dönüşümleri" adlı makalesinde narsisizm sorunsalı ile derinlemesine ilgilenir. Ona göre, narsisistik gelişim, bebeğin tüm ihtiyaçlarının eksiksiz biçimde karşılandığı mutlak mutluluk durumu ile başlar. Fakat bu mutlak mutluluk, annesinin bakımında doğal olarak yaşanan eksikliklerle bozulur. Bebek bozulan mutluluk durumunu onarma çabasıyla iki yeni sistem kurar. Kurmaya çabaladığı sistemlerin birinde mükemmel kendilik yaratmaya çalışırken diğerinde mutlak mutluluğun kaybını

onarmak için dışarıdaki “ötekini” mutlak güç ve mükemmellekle doldurma, o güçle algılama hakimdir, der (Kohut, 1966).

Mükemmel kendilik yaratma çabasının iyi, hoş ve mükemmel olan her şeyin içeriye ait algılanmasından, kötü olan her şeyinse dışarıya ait olarak yaşantılanmasından oluştuğunu ifade etmektedir. Freud’un 1915 yılında “saflaştırılmış haz benliği” dediği bu yapıyı Kohut, “narsisistik kendilik kümelenmesi” olarak isimlendirir. (Kohut, 1971/1998)

Freud’da narsisizm, gelişim süreçlerindeki patolojik bir gerileme olarak ele alınır. Narsisistik birey, gelişimi sırasında vakti geldiği halde nesneye yani ötekine yatırılamayan yaşamsal enerjisini ben’e geri çeviren, bunun sonucunda ötekini göremeyen, zihinsel ve duygusal bakımdan patolojik biçimde kendiyi meşgul, kimi zaman hipokondriyak semptomlar kimi zaman çeşitli psikotik görüngüler sergileyen biridir. Libidinal enerjinin nesneye yatırılmasını sağlamak tedavinin bir parçasıdır. (Freud, 1914/2010)

Aynı makalede Kohut narsisizm konusunu açarken bu iki sistemi şöyle tanımlar;

Mükemmel kendilik yaratma çabasına yönelik olan birinci sistemin ardından gelen ikinci sistem olan mükemmel ötekine bağlanmak, çocuğun bütünlük ve mutluluk hissini onarıırken bu narsisistik kümelenme de “idealize edilmiş ebeveyn imagosu” olarak isimlendirilir (Kohut, 1966).

Kohut bu makalede narsisizmin, birincil narsisizmle başlayan ve Freud’un ifade ettiği gibi nesne sevgisi ile değil onun yerine üstbenliğin benlik ideali kısmının gelişimiyle sonuçlanan, kendine özgü bir gelişimsel çizgisi olduğunu varsayar. Yani bu iki tip narsisistik sistem, birincil narsisizmden hareket etse de her birinin ayrı ayrı kendine özgü gelişimsel çizgileri vardır (Kohut, 1966).

1971 yılında yazdığı Kendiliğin Çözülmesi ve 1977 yılında yazdığı Kendiliğin Yeniden Yapılandırılması kitapları ile kuramının temellerini atarken ölümünden önce 1984 yılında yazdığı son çalışması Psikanaliz Nasıl Sağaltır? Adlı çalışmasında detaylandırır.

KOHUT’TA NARSİSİSTİK GELİŞİM

Kendilik Kavramı

Hartmann’ın “narsisizm kendiliğe yapılan yatırımdır” şeklindeki tanımını benimseyen Kohut için kendilik, id, ego, süpereo gibi bir zihinsel birim değildir. Kendilik, farklılaşan ve

hatta kendi içinde çelişkili özellikleri kapsayan nesne temsiline benzeyen zihindeki bir yapıdır (Kohut, 1971/1998).

Kohut'ta Nesne Türleri

Kendiliknesneleri

Kohut, çocuk için kendi kişilik özellikleriyle farklı, özerk bireyler olarak değil gördükleri işlevlerle algılanan, psikolojik işlevleriyle tanımlanan ve anlamlı hale gelen ve çocuk tarafından kendiliğinin bir parçası olarak deneyimlenen nesnelere kendiliknesneleri der. Kendiliknesneleri, işlevlerini yerine getirdikleri sürece vücudun bir parçası gibi algılanırlarken nesne işlevlerini yerine getirmekte yetersiz kaldığında dikkat çekici hale gelir. 1978 yılında Kohut, nesnenin kendilikten ayrı algılanmaması anlamına uygun olması için kendiliknesnesi sözcüğünde yer alan ayrı yazma tire işareti kullanma halini ortadan kaldırarak kendiliknesnesi terimini birleşik kullanmaya başlamıştır (Siegel, 2008).

Kohut'un kuramı açısından kendiliknesnesi kavramı son derece önemli ve merkezidir. Şöyle ki; Kohut'a göre çocuğun gelişimindeki birincil faktör, bilinçdışı cinsel veya saldırgan dürtüler değil gelişmekte olan kendilik ve kendiliknesneleri arasındaki ilişkidir. Çocuğun kendiliknesneleri aynalama ve idealize etme işlevlerinde başarısız olduğunda kendilik zayıf düşer ve çocuk uyarılma için, içinde bulunduğu gelişimsel dönemin erojen bölgelerine döner. Yani dürtü birincil değildir. Kendiliknesnesi ile ilişkideki travmatik kırılmalar neticesinde çocuğun ihtiyacını giderme arayışı dürtüye kırılmaktadır. Sıklıkla sapkınlıklar olarak yetişkinliğe taşınan bu faaliyetler, bireyin kendini uyararak kendiliğini canlı tutma çabalarıdır. Yani Kohut, çocuğun, sevecenlik ve girişimciliğinin kesintiye uğraması durumunda cinsellik, saldırganlık ve yıkıcı düşmanlık gibi dürtü öğelerine parçalanacağını vurgular. (Kohut, 1977/2013)

Gerçek Nesne

Psikolojik olarak kendilikten ayrı ve bağımsızdır. Kendisini arkaik nesnelere ayırmış, özerk yapılar edinmiş, başkalarının bağımsız güdülenmelerini ve tepkilerini kabul eden, karşılıklı anlayışı edinmiş psişenin sevdiği ve nefret ettiği nesnelere olabilir (Siegel, 2008).

Gerçek nesnelere ilişki kurabilen psikolojik yapılar, daha önce kendiliknesneleri tarafından yerine getirilen yatıştırma, gerilim düzenleme ve uyumlama işlevlerinin içselleştirilmesi ile gelişebilir. Bir zamanlar idealize edilmiş nesneye yatırılmış olan narsisizmin

yavaş yavaş geri çekilmesi ve kendiliknesnesinin yokluğunda onun sağladığı psikolojik işlevlerin devam ettirilmesinin sonucu olarak gelişir (Kohut, 1971/1998).

Dikey Yarık Kavramı

Freud'un bilinç ve bilinçdışı arasında tarif ettiği yarığı yatay yarık bir düzlemden düşündüğünü ünlü buzdağı benzetmesinden de biliyoruz (1920/2001). Özellikle Winnicott'un (1971/1998) bilinç ve bilinçdışı arasındaki geçişsel alanı tarifte ifade ettikleri üzerinden yatay bir düzlemde ruhsallığın yapısını düşünürken Kohut bu anlatıma dikey yarık ifadesiyle yeni bir katmandan katkı sunar (Kohut, 1977/2013).

Dikey yarık, kişiliğin merkezinden ayrılmış bir bölümdür. Kabul edilemeyen bir şeyi bilip de bilmezlikten gelmeyi sağlarken inkar mekanizmasıyla çalışır. Bu bölümün varlığı kişinin, kişiliğinin merkezi bölümünde tutulan değerlerle çelişen sapkın düşünceleri barındırmasına ve o değerler için sapkın sayılabilecek düşünceleri barındırmasına ve bu tür eylemlere katılmasına olanak tanır. Dikey yarık bireyde var olabilecek çok sayıda çatışmalı düşünce ve eylemden sorumlu olabilir. (Kohut, 1977/2013)

Bilinçdışı Kümelenmeler Kavramı

Bilinçdışı kümelenmeler, bilinçdışının içinde kümelenmiş ihtiyaçlar, arzular, duygular, fanteziler ve anılardır (Kohut, 1971/1998). Örneğin ödipal kümelenme böyle bir kümelenmedir. Büyüklenmeci kendilik ve idealize edilmiş ebeveyn imagosu da bilinçdışı narsisistik kümelenmelerdir (Kohut, 1971/1998).

Büyüklenmeci Kendilik Kümelenmesi

Büyüklenmeci kendilik kümelenmesi, mükemmel kendilik fantezisinden ortaya çıkmaktadır. Teşhirci bir narsisizmi vardır. Tüm güçlülük ve her şeyi bilme parçalarını da içerir. En ham halini 2 yaş çocuğunun süper kahraman hayranlığında, kendisini süper kahraman gibi algıladığı durumların varlığında, her şeyi deneme çabasında, her şeyi bilme iddiasında ve yaşına uygun olan büyüklenmeci kendiliğinin "bana bakın" hallerinde görebiliriz. Bilinçdışında duran teyit edilmeyen ve nötralize olmayan narsisistik ihtiyaçlar bilinçdışına atılır. Bu kümelenme, gösterme davranışlarının, kendine saygının ve azmin düzenlenmesinde etkili rol oynar. Bu kümenin duygusal özellikleri, teşhirci arzularla içiçe görülme, tapılma, beğenilme ihtiyacıdır. Temel düsturu "ben mükemmelim"dir. (Kohut, 1971/1998)

İdealize Edilmiş Ebeveyn İmagosu Kümelenmesi

“Mükemmel öteki” fantezisini içerir. Herşeyi bilen ve muktedir bir varoluşla “bir olmak” fantezisidir. İdealize edilmiş ebeveyn imagosu, “mükemmel ebeveyn”in özelliklerini taşır; incelik, sonsuz bilgi, sınırsız güç, her durumda sakinleştirme becerisi, dengede kalma, dengede tutma kapasitesinin genişliği... Bu imagoda her tür birleşme bütünlük getirirken, ayrılığın her çeşidi kırılma getirir. Temel düsturu “sen mükemmelsin fakat ben senin parçanım”dır (Kohut, 1971/1998).

Bu iki kümelenmeye dair;

Erken gelişim döneminde eş zamanlı olarak ortaya çıkarlar ve bebeğin bozulan mutlak mutluluk halini onarma girişimleridir.

Ebeveyni idealize edilmiş bir nesne haline dönüştürme eyleminde tüm gücün atfedildiği nesneyle tek bir bütün olma amacı tam ve canlı hissetmek için yapılandırılır. Nihayetinde çocuk bu idealleştirmeyi geri çekebilir ya da kendisini bütün hissetmek için daima ideal bir figüre bağlanma ihtiyacında olacaktır. Kohut, kalıcı ruhsal yapıların kademeli geri çekilme ve yeniden içselleştirme esnasında inşa edildiğini savunur. Bu geri çekilmeler esnasında ebeveynin idealize edilmiş olduğundan daha muktedir halleri yerine gerçek sınırları ile çocuğun deneyimleri yoluyla karşılaşması ile idealleştirme giderek gerçekliğe uyumlanır. Kohut, 1963'te bu süreci “nesnenin içinden geçiş” olarak tarif eder. “Nesnenin içinden geçerken” idealleştirilmenin sönmesine ek olarak ebeveynin duygusal tutum ve davranışlarındaki özellikler de çocuk tarafından içselleştirilir (Kohut ve Seitzs, 2018).

Yapı oluşturan diğer bir süreçte ise, “dönüştürerek içselleştirme” yani içeriye almadır. Freud'un Yas ve Melankoli (Freud, 1917) makalesinden esinlenirken Freud'un, psişenin nesneden yoksun kaldığında kayıp nesneyi anı olarak içeriye alması ve daha önceden nesnenin yaptığı işlevleri üstlenerek ruhsal yapının bir parçası haline getirmesine ilişkin tespitlerini genişletir. Çocuğun kayıplarına karşı geliştirebileceği ruhsal yapılar da nesnenin tümünden gerçek kaybı ile, nesnenin bazı sınırlı özelliklerinden dolayı çocuğun kaçınılmaz olarak yaşadığı hayal kırıklıklarının sonucu olarak meydana gelen anlık ve baş edilebilir kayıplar arasında değişiklik gösterir.

Çocuğun ebeveynleri ile deneyimleri sonucunda yaşadığı hayal kırıklıkları kademeli ve gelişimsel sürecine uygun olduğu için başa çıkılabilir olduğunda idealleştirme adım adım geri çekilerek idealize edilmiş ebeveyn imagosunun psikolojik işlevlerini üstlenen yeni yapılar

yaratır. Kohut baş edilebilir hayal kırıklıklarını “optimal engellenme” olarak adlandırırken optimal olanın üzerinde olan kırılmaların sindirilemediğini ve dönüştürülerek içselleştirilemeyeceğini belirtir (Siegel, 2008).

Optimal kırılmalara ebeveynin çocuğu hazırlaması ile ilgili Kohut’un verdiği çarpıcı bir örneği anımsayabiliriz. Anne-çocuk arasında gelişen ve pek çok kültürde başka versiyonlarını görebileceğimiz bir oyunun optimal kırılmalar için çocuğun hazırlanması anlamına geldiğini ifade eder. Bilindiği üzere çocuklar, beden parçalarını ayıran oyunlardan hoşlanırlar. Türkçe’de bir elin parmaklarını gösterip başparmaktan başlayarak “bu tutmuş, bu yakalamış, bu pişirmiş, bu yemiş” diye devam eden oyunun, ebeveynin/bakımveren yetişkinin “bu da hani bana hani bana demiş” biçiminde gıdıklamalı ve şakalamalı biçimde sonlandığını anımsayabiliriz. Bu oyun oterotizmden narsisizme doğru yani parçalanmış bir kendilikten/kendilik çekirdeği aşamasından bütünlenmiş kendilik aşamasına geçişi desteklediğini ifade etmektedir. Henüz bütünlenmiş kendiliğin sağlamlaşmadığı bir evrede ruhsal dağılmaya dair yaşanan hafif korkuyu telafi etmeye dayalıdır. Freud’daki arzunun yerine Kohut’un kullandığı ifadeyle gerilim, bu biçimde sınırlanır. Son parmakta bir empati becerisiyle meseleyi gülücükler eşliğinde tamamlayan ebeveyn, çocuğa sarılarak ayrılmaya ve parçalanmaya karşı onunla birleşmiş ve döneme özgü yoğun kaygının baş edilebilir olduğunu deneyimle ona göstermiş olmaktadır (Siegel, 2008).

“Optimal” düzeyin üzerindeki kırılmalar travmaları

Kohut’ta narsisistik gelişimi duraklatan travmaları aşırı uyarılmalarıdır ve bu travmaların içeriği değil zamanlaması ve yarattığı duygulanımın yoğunluğu önemlidir. Her durumda çocukluk travmaya hassas bir dönem olsa da özellikle bir evreden diğerine geçilip yeni bir dengeye ulaşılan dönemler hassasiyetin en yoğun olduğu dönemlerdir. Özellikle böylesi gelişim evrelerinde çocuksu pişenin dayanma kapasitesini aşan, beklenen doyumu engelleyen hayal kırıklıkları travmatiktir (Kohut, 1971/1998).

Çocuklukta yaşanan travmatik hayal kırıklıklarında ve engellenmelerde çocuksu dürtüler ve bunlarla ilintili anılar, duyumsanan kaygı yaşanan umutsuzluk ve çaresizlik duyguları bilinçdışına atılarak orada kalır. Böylece yeni deneyimlerden etkilenmeden, değişmeden orada dururken bilinçdışındaki narsisistik kümelenmelerde yaşamaya ve varlıklarını sürdürmeye devam ederler. Terapinin bir amacı terapi ilişkisi içinde bu anıları yeniden canlandırarak tedavi etmektir. Büyükleme kendilik kümelenmesi ise bu travmalara

maruz kaldığında baş edemediği için kendiliği ile kaynaşmaksızın anısını ve duygusunu değişmeden saklar ve buradaki arkaik ihtiyaçların doyumu için çabalar (Kohut, 1971/1998).

Bilinçdışındaki narsisistik kümelenmeler bakımından “normal” bir gelişimde büyülenmeci kendiliğin teşirci varoluşu gittikçe nötralize olur. Kaynaşmaya izin veren idealize ebeveynin duygu düzenleme becerileri, kademeli olarak narsisistik yatırım geri çekilebildiğinde dönüştürölüp içselleştirilerek ruhsal yapıya ve gerçeklik algısına entegre edilir. Bu durumda narsisistik kümelenmeler kişinin yaşamına egemen olamaz. Gelişimin travmatik kesintilere uğraması durumunda ise erken dönem duraklamalarından kalma “arkaik narsistik kümelenmeler” olarak kalırlar (Kohut, 1971/1998).

Narsisizmin gelişimsel olarak sağlıklı biçimde dönüşümü ile ortaya çıkan nitelikler

İnsan gelişiminde “ötekine” aşırı değer biçilmesinin de kendiliğe aşırı değer verilmesinin de normal ve gerekli olduğu çocukluk dönemi evreleri vardır. Bu iki durum arasında çeşitli ilişkiler de mevcuttur. İdealize edilmiş ebeveyn imagosu gereği idealleştirilen nesneye korku ile karışık hayranlıkla bakıldığından, narsisistik kendilik de hayranlıkla izlenilmeyi arzu eder. İdealize edilmiş ebeveyn imagosu, bireyin ideallerini geliştirmesine katkıda bulunurken narsisistik kendilik azmin geliştirmesine yol açar. Kohut, bireyin idealleriyle yönlendirilip azmiyle itildiğini ifade eder. Bu ifadeyi 1977’de iki kutuplu kendilik olarak detaylandırmıştır (Kohut, 1977/2013).

Azimler, önemli öteki tarafından kendiliğin görkemine tanıklık edilmesini talep eden çocuğun büyülenmeci fantezilerinden doğarken, teşircilik çocuğun narsisistik kendiliğinin ihtiyaç duyduğu bir deneyim olarak belirir. Bu evrede “öteki”nin çocuktan ayrı kendi başına bir anlamı yoktur ve önemli işlevlerinden biri de çocuğun teşircilik ihtiyaçlarına tanıklık etmektir. Büyülenmeci fantezinin dönüşümünün sağlıklı ya da patolojik olarak nitelendirilmesi, kendiliğin gerçek amaçlarıyla nasıl bütünleştiğiyle ilintilidir. Erken dönem büyüklük ve güç narsisistik fantezileri travmatik hayal kırıklıkları ile karşılaşırsa patolojik, benliğin gerçekliğe yönelen örgütlenmesiyle uygun hızda bütünleşme olursa sağlıklı bir seyir izlemektedir. Büyülenmecilik, benliğe sağlıklı biçimlerde katılırsa aktivite ve başarılarından zevk alınabilir ve bunlara kendine güven hissi eşlik eder hale gelir (Kohut, 1977/2013).

Tümgüçlülük, büyülenmeci ve teşirci narsisizm, büyülenmeci kendiliğin özellikleridir ve çocuğun bu büyülenmeciliği ebeveynleri tarafından kabul gördüğünde hatta keyifle karşılandığında dönüşüme uğramaktadır. Böylesi bir ebeveyn karşılaşmasının ardından

çocuk, çiğ teşhirci taleplerden ve büyüklenmeci fantezilerden vazgeçerek gerçekliğin sınırlarını kabul eder.

Oysa çocuğun bakıcıları uygun yanıtları veremediğinde “nesnenin içinden geçerek” çocuğun kişiliğine büyüklenmeciliğin damgasını vururlar ve böylece kişiliğin dokusuyla bütünleşemeyen büyüklenmeci kendilik, dış dünyadan etkilenmeyen, bastırılmış, gerçek benlikten ayrılmış haliyle arkaik olarak kalacaktır.

Narsisizmin sağlıklı biçimde dönüşümü ile ortaya çıkan nitelikleri Kohut, 1966 yılındaki makalesinin ikinci bölümünde şöyle ifade eder.

- 1) Yaratıcılık; Bireyin narsisizmini dönüştürürken idelallştirmeyi, yaptığı işi de kapsayacak şekilde yayarak gerçekleştirmesi anlamına gelir. Böylece yaratıcı iş, kendiliğin bir parçası haline gelebilir.
- 2) Empati; Ötekilere dair algımızın dünyanın kendiliğin uzantısı olarak görüldüğü doğum sonrası ilk dönemlerde başladığı düşünülürse, kendiliğin ötekilerin içsel yaşantılarını öngörebilmesinin onların içsel yaşantılarının kendisinininkine benzediğini fark etmeye başladığında geliştiğini söyleyebiliriz. Empati, diğerleri hakkında psikolojik veri toplama yoludur ve başlangıcı annenin duygularının ve davranışının gelişmekte olan kendiliğin deneyiminde kodlanması olarak düşünür.
- 3) Fanilik; Kohut’a göre, en büyük narsisistik başarı kişinin fani olduğunu kabul etmesidir ve kişinin geçiciliğini kabul etmesi, tümgüçlülüğünde ısrarcı olmayı bırakması ile mümkün olur.
- 4) Mizah; İnkârın değil faniliğin kabulünü ifade etmek için kullanılan bir mizah anlayışıdır. Bu tür mizahın melankolik bir yanı vardır. Bu melankoli, parçalanmışlık veya savunmacı büyüklenmecilik ve aşırı sevincin görünür olduğu melankoliden farklıdır. Sessiz bir içsel zaferle karışmış inkarı içermeyen bir görüngüsü vardır.
- 5) Bilgelik; Kişinin güçlerinin giderek azalacağını ve nihai olarak herşeyin sonlanacağını anlamasıdır. Değerli şairimiz Nazım Hikmet’in 1902 yılında yazdığı dizeler faniliğin kabulünün büyüklüğünü ifade etmektedir; *“En acayip gücümüzdür/Kahramanlıktır yaşamak/Öleceğimizi bilip/Öleceğimizi mutlak”*

Kohut’ta Narsisistik Duraksamalarla Gelişen Narsisistik Kişilik Bozuklukları Düzeyleri

Kohut idealize edilmiş ebeveyn imagosu ile ilgili bozuklukları, travmanın zamanlamasına bağlı olarak ortaya çıkan yapısına göre üçe ayırır (Kohut, 1971/1998).

- 1. Erken Oidipus Öncesi Dönemde (Doğumdan 18 aya kadar) Gelişen Travmalarda;** Psişenin kendi içindeki narsisistik dengesini sürdürme veya yeniden tesis etme temel becerisinin gelişmesini etkileyen bir dönemde travmatik yaşantı meydana gelmiştir. Bu dönemdeki travma, genellikle empatik olmayan ebeveynin kişiliğinin bir sonucudur. Çocuğun duygusal ihtiyaçlarına ebeveynin uyumlanmasındaki bu eksiklik, uyarıcı engeli, gerilimi düzenleme ve optimal uyarma gibi anneye özgü işlevlerden çocuğu mahrum bırakır. Böyle olunca içselleştirilmesi eksik kalmış yapılar dolayısıyla kişinin gerilimi düzenleme ve kendini yatıştırma işlevlerinde önemli eksiklikler oluşacaktır.
- 2. Oidipus Öncesi (18-36 Aylar) Gelişen Travmalarda;** Dürtü kontrolünü tanımlayan bir dönemdir. Bu dönemde travma gerçekleştiğinde yetişkin yaşamında narsisistik ihtiyaçlar cinselleştirilmiş davranışlar şeklinde ifade bulabilir. Kohut bu cinselleştirmeleri, narsisistik olarak dağılmış bir kendiliğın sakinleşme ve yatıştırma çabaları olarak anlar (Siegel, 2008).
- 3. Oidipus ve Gizil Dönem (3-7 yaşlar) Gelişen Travmalarda;** Üstbenliğin henüz tamamlanmadığı bir dönemde travma geliştiğinde, erişkin olan kişi için değer ve standartları içeren bir üstbenlik gelişse bile daima “yetersiz idealize edilmiş üstbenliğin karşılayamadığı liderlik ve onaylanma ihtiyaçlarını sağlayabileceği idealize edilebilir bir dış nesne arayacaktır” (Kohut, 1971/1998).

Narsisistik Gelişimde Ortaya Çıkan Duraksamaların Olası Sonuçlarına Dair

Nevrotik düzey hastalarda açığa çıkan kaygı, terapide dirençlerle karşılaşıldıkça artarak açık hale gelen derinleşen kastrasyon endişeleridir ve tedavi bu kaygı ile çalışarak gelişir. Oysa kendilik bozukluklarında kaygı daha farklıdır ve kendiliğın kırılmalı doğasıyla ilgili önbilinçli endişeden dolaydır. Sıklıkla sağlık, güvenlik ve bütünlükle ilgili endişeler açığa çıkar.

Kohut psikanalizin rüya yorumlarına da yeni bir bakış açısı getirir. Yapısal nevrozlarla ilişkili rüyalara bakışı kendisinden önceki psikanalistlerle aynı olsa da “kendilik durumu” rüyaları adını verdiği ikinci grup bir rüyanın varlığından söz eder. Bu rüyalar, travmatik durumlarla bağlantılı şüpheli bir gerginliği ifade eden rüyalarlardır. Bu tür rüyaların çağrışımları açık içerik düzeyinde kalmaya meyillidir ve kendiliği tehdit eden bütünlük bozulmasının ifadesini sağlarlar (Kohut, 1977/2013).

Klasik psikanalitik kuramda öfke ve saldırganlık, birincildir ve insanın biyolojik doğasının parçasıdır. Oysa Kohut için saldırganlık, birincil bir dürtünün ifadesi değildir. Yıkıcılık, bütünlüğü bozulan kendiliğın bir ürünüdür. Yıkıcı öfke daima bir incinme ile harekete

geçer. Öfke ilkel olsa da birincil değildir. Kohut insanın yıkıcı bir kapasitesi olabildiğini inkar etmese de onun nedenselliğine, kökenlerine dair başka tür bir açıklama getirir. Kohut'ta birincil tehdit kastrasyon endişesi değil kendiliğin yıkımı tehlikesine bağlı endişedir. Dolayısıyla öfke ve saldırganlık da buradan çıkış alır. Aktarım ve karşı-aktarım ilişkisinde açığa çıkan öfkeleri de buradan yorumlamaktadır (Kohut, 1977/2013).

Kohut, cinsel dürtüleri birincil dürtüler olarak değil kendilik ve kendiliknesneleri deneyimleri bağlamında cinselliğin patolojik dışı vurumları olarak görür. Kohut'un bakışından sapkınlıklar zayıf düşmüş kendiliğin cinsellik yoluyla kendini uyarmaya ve canlı hissetmeye çalışmasıdır. Sapkınlık, işevini yerine getiremeyen bir kendiliknesnesi ile cinselleştirilmiş bir ilişkiyi temsil eder (Kohut, 1984/2018).

Kohut narsisistik gelişimdeki duraksamaların temelde iki tür patolojik sonucu olabildiğini ifade eder. Kendiliği canlandırma etkinliği ağırlıkla fanteziyle sınırlanmışsa 'narsisistik *kişilik* bozuklukları' ortaya çıkarken, fantezi yaşamı sapkınlık, suç işleme veya bağımlılık biçiminde ortaya çıkıyorsa eylemle onarma tarzlarını, fanteziyle sınırlandırılmış onarıcı girişimlerden ayırt etmek için onları "narsisistik *davranış* bozuklukları" olarak adlandırır. Kohut narsisistik davranış bozukluğunun daha ciddi bir rahatsızlık olduğuna inanır, çünkü iki kutuplu kendiliğin hiçbir kutbu yeterince beslenmemiştir (Kohut, 1984/2018).

Kohut'ta Narsisistik Duraksamaların Terapi Sürecinde Aktarımlara Yansması

Kohut, psikoterapi sürecinde gözlemlenen idealize edici çeşitli aktarımların narsisistik kişilik bozuklukları ve düzeyleri konusunda tanıya yardımcı özelliklerinden söz eder.

Erken dönem travma yaşayan kişiler, ağır ve yoğun biçimde narsisistik incinmeye eğilimlidir. Ösaygıları kolayca çökebilir ve yeniden dengeyi sağlamakta zorlanırlar. Yatıştırma ve gerilimi düzenleme işlevlerine sahip olmadıkları için bunu sağlaması için idealize ettikleri terapistlerine bakarlar. Kohut, böylesi bir aktarım ilişkisinin varlığında en erken dönemde ebeveynin çocuğu aşırı veya yetersiz uyarılmaktan koruma, huysuzlaştığında sakinleştirme, içsel gerilimini düzenleme ve yeniden işlevini sağlama konusundaki becerilerinin yetersizliğini yansıttığını söyler (Kohut, 1977/2013).

Daha geç dönemde gelişen travmadan doğan idealize edici aktarımlarsa, birleşilebilecek idealize bir nesne için bitmeyen arayışı ifade eder. Bu dönemlerde yaşanan travmalarda çocukluğun ilgili döneminde idealize edilmiş nesnenin kaybı, hastalığı gibi nedenlerle ani ve yoğun olarak çökmesinden kaynaklanır. Böyle olduğu için nesne idealleştirmesinin aşamalı

olarak çözümlenmesi gerçekleşmemiş dönüştürerek içselleştirme oluşmamış ve üstbenlik idealleştirmesinden yoksun kalmıştır (Kohut, 1977/2013).

Kohut'a göre bu aktarımların gerçekleşebilmesi için terapi sürecinin dirençlerle dolu olabilecek ilk evresinden geçmek gerekir. Aktarımın harekete geçmesi ile ilgili dirençlerin hakim olduğu ilk evrede narsisistik danışanın harekete geçen korkularının bir yanı, erken dönemde idealize edilen nesnenin soğuk, güvenilmez ve öngörülemez kişiliğinin yaratabileceği travmaya maruz kalma korkusu olabileceği gibi ortaya çıkmakta olan idealize edilmiş nesneyle kaynaşma arzusunun yarattığı kendini, kişiliğini kaybetme korkusudur (Kohut, 1977/2013).

Kohut 1971'de narsisistik bozuklukların analitik tedavisinin temelinde özel bir katman olduğunu ve analistle kurulan bağda başa çıkılabilir optimal düzeyde kırılmaların ardından idealize edilmiş kendilik nesnesine yapılan narsisistik yatırımın geri çekilmesi ve bu durumun dönüştürerek içselleştirme yoluyla yeni yapılar oluşması ile sonuçlanmasının yattığını ifade eder (Erten, Mitrani ve Tanık, 2004).

Kohut, ayna aktarımını büyüklenmeci kendiliğin bir dışavurumu olarak görür, tanımlar. Aktarımın tekabül ettiği gelişimsel evreye göre üç türü vardır. (Kohut, 1984/2018)

- 1. Büyüklenmeciliğin genişlemesi yoluyla kaynaşma;** Yukarıda değindiğimiz en erken dönem travmalarla duraksamış narsisistik duraklama nedeniyle ortaya çıkan aktarımdır. Bu evreden sorunları olan hastanın büyüklenmeci kendiliği, büyüklenmeciliğinin ve teşhirciliğinin biricik taşıyıcısı olarak analistini de içine alacak biçimde genişler. Hasta bir bebeğin annesinden beklediği gibi terapist üzerinde kontrol ve egemenlik beklentisindedir ve terapisti kendiliğinin bir parçası olarak deneyimler. Terapistin karşı aktarımı, kendisini baskı altında hissetmek ve bir zorbalığa isyan biçiminde gelişebilir.
- 2. Yardımcı Benlik ya da İkizlik Aktarımı;** Gelişimsel olarak daha olgun bir aktarım olan bu aktarımı geliştiren hasta, narsisistik bakımdan gelişimsel olarak ikinci evrede (18-36 aylar) duraksamıştır ve dolayısıyla büyüklenmeci kendilik nesneden bir düzeyde ayrılmıştır. Terapist de büyüklenmeci kendiliğin bir benzeri ya da aynısı olarak algılanır. Hasta terapisti kendisine çok benzeyen biri olarak algılar. 1984 yılında Kohut, yardımcı benlik aktarımını ayna aktarımından ayrı bir aktarım türü olarak tanımlayarak görüşünü değiştirmiştir.
- 3. Dar Anlamda Ayna Aktarımı;** Daha üst bir evrede gerçekleşen narsisistik kırılma nedeniyle terapist, kendilikten ayrı biri olarak deneyimlenir. Burada terapist,

büyüklenmeci kendilik terapi sırasında yeniden etkinleştirdiğinden kendiliğın gereksinimleri çerçevesinde önemli biridir.

Kohut'ta Narsisistik Kişilik Bozukluğının Tedavisi

Hastanın öyküsüne ve aktarımının türüne bakarak konulan tanı ve narsisistik duraksamanın hangi döneme ilişkin olduğunun tespiti ardından psikoterapideki gidiş yoluna karar verilebilir.

Dikey yarığa dair;

Kohut'a göre narsisistik bozukluklardaki merkezi kaygı iğdiş edilme kaygısı değil, narsisistik yapılarla ilişkili şiddetli heyecan tarafından kuşatılma korkusudur. Kişiler, idealize edilen kendilik nesnesiyle kaynaşarak kendinden geçen kendiliğın ötekinin benliğinde eriyerek yok olmasından korkarlar. Büyüklenmeciliği yalıtma deneyimine (yıllarca dikey yarığın öbür tarafında yalıtılarak saklama) eşlik eden kalıcı yalıtılmışlıktan (derin yalnızlık duyguları) ve korkunç teşhirci arzuların kuşatmasıyla (kontrolden çıkması ile) ilgili utanç ve kendini aşırı gözlemeleme deneyiminden korkarlar (Kohut, 1977/2013).

Terapideki kişiye terapist tarafından yavaş yavaş yarığın gösterilerek yarılmış bölümün inkar edilen içeriğiyile karşılaşması sağlanır. Böylelikle duraksamış yarığın kalmış bölümün kişiliğın geri kalanıyla bütünleştirilme imkanı doğar. Kişilerin sürüncemede kalan yanlarıyla karşılaşmaları büyük şaşkınlıklara yol açabilir (Kohut, 1977/2013).

Bunun sonucunda dikey yarığın tarafından saklanan ve/veya yatay yarığın altında tecrit edilmiş olan büyüklenmecilik harekete geçmeye başlar ve ayna aktarımına da bağlı olarak büyüklenmeci fanteziler ortaya çıkar. Tedavinin amacı bu büyüklenmeci kendiliğın kişiliğın geri kalanına bütünleştirmektir. Büyüklenmeci fantezilerin söze dökülmesi bu bakımdan büyük önem taşımaktadır.

Yarığın görünür hale gelmesi ve inkar edilen içeriğın ortaya çıkışı çoğunlukla tedavinin ilk aşamasında gerçekleşirken yarığın iyileşmesi sonucunda yarığın korumak için gereken enerjinin artık başka alanlarda kullanılabilmesi imkanı doğduğundan benlik güçlenir. Benlik güçlendiğinde Kohut'un yatay yarığın olarak adlandırdığı bastırma bariyerinin altındaki büyüklenmeci kendiliğın arkaik unsurlarıyla daha iyi baş etmesi sağlanabilir.

Kohut'a göre, kusurlu/eksik yapıların ve narsisistik gelişimdeki duraksamaların değerlendirilmesinde çocukluk çağında olan birincil eksiklik/kusur ve ikincil yapılar diye adlandırdığı iki tipten oluşan yapıları kasteder. İlk tipi 'savunmacı yapılar', ikinci tipi 'telafi edici yapılar' olarak adlandırır. 'Savunmacı yapılar' kendilikteki birincil eksikliği/kusuru kapatır ve saklarken, telafi edici yapılar etkili biçimde telafi etmeye çalışırlar. Kohut kendilikteki birincil eksikliğin/kusurun derinlemesine çalışma ve dönüştürerek içselleştirme yolu ile yapılandırıldığı veya telafi edici yapıların kalıcı ve işlevsel olarak güvenilir hale geldiği zaman analizde sonlanmaya ulaşılabileceğini söyler. Bu bakış açısı odipal çatışmayı tamamıya çözüme kavuşturmayı amaçlayan klasik psikanalitik bakıştan farklıdır.

Kohut, çocukluk sırasında bazı insanların kendilerini, psikotik bir anne gibi, ciddi şekilde dengesiz birincil kendiliknesnelere kurtarabildiğini belirterek bu kişilerin, teyze, dayı ya da çevredeki herhangi bir bakıcı gibi bir başka olası kendiliknesnesiyle yeni bir ilişki kurma girişiminde bulduklarını ve yeni kendiliknesnelere güvenilir ve sağlıklı olduğunda, bu hamlelerin psikolojik açıdan hayat kurtarıcı olduğunu vurgular. Bu tür kendilik nesnelere Kohut, ikinci kendiliknesnesi adını verir ve telafi edici yapılar olarak düşünür. Ancak, narsisistik kişilik bozukluğu olan kişilerde bu tür kurtarma girişimleri başarısızdır, çünkü telafi edici kendiliknesnelere kendiliknesnesi işlevleri açısından güvenilmez ve yetersizdir.

SONUÇ

Kohut umutludur. Ona göre saldırganlıkla ilgili temel nokta, geleneksel psikanalitik hattın tarif ettiği gibi öfkeli ve yıkıcı bebek değildir. İnsan yavrusu en baştan beri girişimci, canlı ve güçlüdür. Saldırganlık olarak ifade edilen edimler ihtiyaçlarını ortaya koyma yollarıdır. Ebeveynlerden, bakım verenlerden oluşan kendiliknesnelere, bu edimlere yanıt verirler. Ebeveynlerin gösterdiği empatide her zaman kırılmalar olur. Bu kırılmaların ne ölçüde şiddetli travmalara tekabül ettiği, tekrar edip etmediği belirleyici olsa da bebeğin ortaya koyduğu öfke birincil değildir. Birincil olan bebeğin ihtiyaçları doğrultusunda girişimci olmasıdır. Öfke yıkıcı, yok edici amaçlar gütmeyiz. Velhasıl insanın şiddetle, saldırganlıkla ilişkisi çevrede yer alan kendiliknesnelere tepkilerine bağlıdır.

Kendilik psikolojisi geleneksel psikanalizden ayrılırken geleneksel anlayıştan farklı bir insan anlayışı getirdi. Kohut geleneksel psikanalizdeki insanı "suçlu insan" kendilik psikolojisinin insanını ise "trajik insan" olarak adlandırır. Haz ilkesine göre yaşayan suçlu insan, dürtülerini doyurmak için çabalarken yaşadığı içsel gerilimler ve çevresel baskılar nedeniyle devamlı olarak suçluluk ve çatışma gündemi ile meşguldür. Haz ilkesine göre

yaşamayan trajik insansa, hayatın yaratıcı ve dopdolu yaşanabilmesi için çekirdek kendiliğın doğuştan getirdiği özelliklerini yaşama geçirebilme olanaklarını arar. Trajik insanın yaşadığı karşılanmayan potansiyelin trajedisini vurgulamaya yöneliktir. (Kohut, 1984/2018)

Her çağın kendine özgü bir ruhsallığı ve öne çıkan ruhsal problemleri olduğu düşünülürse çağımızın öne çıkan en temel ruhsal görüngülerinin başında narsisistik meselelerin geldiğini görürüz. Kohut, bu alanda yaptığı katkılarla yalnızca psikoloji/psikiyatri alanına değil insanı anlama gayreti içinde olan tüm alanlara katkı sağlamıştır. Bahsettiği hikayesinin izini sürdüğu trajik insan çağımızın insanıdır.

Kohut'un çok sevdiği bir yazardan Thomas Mann'den alıntı ile bitirecek olursak;

“İki dünya arasındayım, her ikisinde de rahat edemiyorum, bu yüzden işim zor. Siz sanatçılar benim bir burjuva olduğumu söylüyorsunuz, burjuvalarsa beni tutuklamaya kalkıştılar... Burjuvalar aptal; ama güzelliğın hayranları olan sizler, benim ağırkanlı olduğumu, özlemlerim olmadığını söyleyenler hiçbir özlemin sıradanlığın hazlarından daha tatlı ve dokunaklı olmadığını savunan bir sanatçılık anlayışı da olduğunu göz önünde bulundurmalısınız” (2021)

KAYNAKÇA

- Ardalı, C. ve Erten, Y. (1999). *Psikanalizden Dinamik Psikoterapilere*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Erten, Y., Mitrani, N. ve Tanık, M. (Ed.). (2004). *Psikanalizin "öteki" yüzü: Heinz Kohut*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Freud S. (1917/1964). Mourning and Melancholia. J. Strachey (Ed.), *Standard Edition (14)* içinde (s.237-258). London: Hogarth Press,
- Freud, S. (2001). *Haz ilkesinin ötesinde, ben ve id*. (A. Babaoğlu, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1920).
- Freud, S. (2010). *Narsizm üzerine ve Schreber vakası*. (B. Büyükkal ve S. M. Tura, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1914).
- Kohut, H. (1957). Observations on the psychological functions of music. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 5, 389-407.
- Kohut, H. (1966). Forms and transformations of narcissism. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 14 (2), 243-272.
- Kohut, H. (1998). *Kendiliğin çözümlenmesi* (C. Atbaşoğlu, B. Büyükkal ve C. İşcan, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1971).
- Kohut, H. (2013). *Kendiliğin yeniden yapılandırılması* (O. Cebeci, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1977).
- Kohut, H. (2018). *Psikanaliz nasıl sağaltır?* (F. B. Helvacıoğlu, Çev.). İstanbul: Psikoterapi Enstitüsü Eğitim Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1984).
- Kohut, H. ve Seitz, P.F. D. (2018). *Psikanaliz kavramları ve teorileri*. New York: Routledge.
- Mann, T. (2021). *Tonio Kröger* (F. Özgüven, Çev.). İstanbul: Can Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1903).
- Mitchell, A. S. (2018). *Psikanalizde ilişkisel kavramlar* (G. Şentürk ve İ. Anlı, Çev.). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1988).

Siegel, A. M. (2008). *Heinz Kohut and the psychology of the self*. London: Routledge.

Winnicott, D. W. (1998). *Oyun ve gerçeklik* (T. Birkan, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
(Orijinal çalışma basım tarihi 1971).

